

מערכה רפב. המקריב קרבן מחוץ למקום המקדש בזמן הזה (קז,ב)

איסור שחוטי חוץ כשדלתות ההיכל סגורות. דלתות ההיכל סגורות במשך הלילה ונפתחות בבוקר (תמיד פ"ג מ"ז וירושלמי תענית פ"ד ה"א). השוחט שלמים מחוץ למקדש בשעה שהדלתות סגורות - פטור, מאחר שהקרבת אינו ראוי להיקרב באותה שעה והוא "מחוסר מעשה" כדי להיות כשר. ראשונים ואחרונים דנו בשאלה האם המקריב בזמן הזה מחוץ למקדש אף הוא פטור מטעם זה.

ריש לקיש מודה שאיסור ההקרבה בבמות קיים, אלא שאי אפשר לחייב בהעדר אפשרות להקריב בפנים, ולפי זה לשון "פטור" מובנת כפשטה (הריטב"א במגילה שם נסתפק בדבר). אכן, בחמדת דניאל תירץ כך את קושיית תוס', שגם ריש לקיש מודה שיש איסור במות, אבל אין חיוב עליו.

בהעדר מזבח: האם הקרבן ראוי להתקבל בפנים?

הראשונים דנים בשאלה: כיצד ר' יוחנן מחייב את המעלה בחוץ כאשר אין מזבח, ונמצא שהקרבת אינו ראוי

חורבן בית המקדש מציב סימן שאלה על איסור השחיטה וההעלאה מחוץ למקדש, וזאת בשני מישורים: הראשון – האם באופן עקרוני איסור הבמות נאמר רק בשעה שהמקדש קיים, וכשחרב – הותרו הבמות, בדומה למצב בימי נוב וגבעון לאחר חורבן שילה? השני – גם אם עצם האיסור קיים, יש לדון האם בשעת החורבן מתקיים התנאי שנאמר בחיוב זה, שאין חייבים על העלאת חוץ אלא אם כן הקרבן ראוי להתקבל בפנים?

השאלה העקרונית של היתר הבמות בזמן החורבן נדונה במערכה קמ, העוסקת בקדושת מקום המקדש, האם היא עומדת בתוקפה גם לאחר חורבנו. בסוגיה כאן נעסוק בעיקר בשאלה השנייה, האם הקרבנות בחוץ נחשבים כראויים להקרבה בפנים.

מחלוקת האמוראים ויסודותיה

בגמ' מובאת מחלוקת על המעלה בחוץ בזמן הזה: לדעת ר' יוחנן הוא חייב, וריש לקיש פוטר. הגמ' מסבירה את דעת ר' יוחנן, שלדעתו קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ועל כך חולק ריש לקיש. רש"י מפרש שסברה זו עוסקת במישור הראשון הנ"ל: "וקידשה לעתיד לבוא – והוא לה ירושלים בית הבחירה, ושעת איסור הבמות היא". לדעתו ר' יוחנן בא לחדש שעקרונית איסור הבמות קיים, וירושלים אינה כשילה שיש אחריה היתר, ואילו ריש לקיש חולק וסובר שבזמן החורבן אין מקום נבחר ועדיף על משנהו, והבמות מותרות. על פי פירוש זה, ריש לקיש סובר כר' יצחק (מגילה י,א) שמותר להקריב בבית חונוי בזמן חורבן המקדש בירושלים, וגם שם נאמר הטעם "לא קידשה לעתיד לבוא". וכן כתב הרשב"א שם, ש"פטור" בדברי ריש לקיש היינו פטור ומותר, ונקט "פטור" אגב לשון ר' יוחנן "חייב"¹. הבנה זו עולה גם מתוס' (ד"ה ריש לקיש), שתמהים מדוע הגמ' לא מוכיחה כנגד ריש לקיש מן המשניות (מגילה פ"א מי"א וזבחים פי"ד מ"ח) שמהן הקשתה על ר' יצחק, האומרות שאין היתר במות אחרי חורבן ירושלים.

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט,טו) פוסק כר' יוחנן, ועל הטעם להכרעתו והדעות השונות בנושא עיין במערכה קמ. מדברי הרמב"ם נראה שהבין את המחלוקת באופן אחר, וזו לשונו: "מי ששחט קדשים בזמן הזה והעלה חוץ לעזרה – חייב, מפני שהוא ראוי לקרב בפנים, שהרי מותר להקריב אף על פי שאין שם בית, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, כמו שביארנו". הנימוק עוסק במישור השני הנ"ל, שמאחר שקדושת המקום קיימת – ניתן להקריב בו, ולכן הקרבן נחשב "ראוי לקרב"². נראה, אפוא, שלדעתו

1. לכאורה ראוי היה להשמיע את היתרו של ריש לקיש, "כח דהיתרא עדיף", ואפשר שהגמ' העדיפה להשמיע כוחו של ר' יוחנן מפני שהלכה כמותו.

2. לא רק מלשונו משמע כן, אלא גם מסידור דבריו: אילו הדיון כאן היה על

השאלה העקרונית האם איסור הבמות עומד בתוקפו – היה על הרמב"ם לכתוב זאת בתחילת פרק יח, בפתחה להלכות שחוטי חוץ, שאיסור זה נוהג בכל זמן.

מהסוגיה שם אחרת, שמדובר על קדשי מזבח⁷, ולכן הסבירו שההצעה לשחוט את הבהמה מניחה שאין בימינו איסור שחטי חוץ, משום שהקרבת אינו ראוי להתקבל בפנים.

מראיית תוס' מהגמ' בעבודה זרה משתמע שלדעתם שחיטה בחוץ בזמן הזה מותרת לכתחילה, והדבר תמוה: מכיוון שאיסור הבמות עומד בתוקפו, והקולא בשחיטה אינה אלא משום שהקרבת אינו ראוי, מסתבר שהדבר אסור, כמשתמע מלשון המשנה (ק"ב, א): "כל שאין ראוי לבוא אל פתח אהל מועד – אין חייבין עליו"⁸. נראה שכוונתם שהשחיטה אסורה מדרבנן, וכוונת הגמ' להציע שחשש התקלה של מעילה גובר על איסור זה, והשיבה שעדיין יש בזה חשש תקלה. וכך כתב בליקוטי הלכות בפשטות, שגם לדעת תוס' יש איסור בדבר.

הרמב"ם: רבי יוחנן חייב גם בשחיטה

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט, טו הנ"ל) כותב: "מי ששחט קדשים בזמן הזה והעלה חוץ לעזרה – חייב". לא הוזכר בדבריו תנאי שיהיה מזבח בנוי באותה שעה, ופשטות הדברים שהחייב בשוחט ומעלה נוהג בכל עת. בשיטה זו מצינו לכמה ראשונים, הסוברים ששחיטת קדשים בחוץ בזמננו היא איסור כרת: רש"י⁹, ר"ן (על הרי"ף ביצה יד, א), וחינוך (מצודה קפו).

יתכן שתוס' והרמב"ם הולכים לשיטתם הנ"ל בפירושו יסוד המחלוקת: לדעת תוס', עיקר דבריו של ר' יוחנן הוא לומר שחורבן הבית לא התיר את ההקרבה בבמות, ולכן נקט באופן סתמי "המעלה", בלי לציין שמדובר דווקא במנחה או קטורת, כי הוא לא דן בקיום התנאי "ראוי לפתח אהל מועד", ואין דוחק באוקימתא שבפועל החייב יהיה רק במצבים מיוחדים. לעומת זאת הרמב"ם, הסובר שר' יוחנן בא לחדש שגם אחרי החורבן הקרבנות בחוץ נחשבים "ראויים לפתח אהל מועד", למד מסתימתו "המעלה" שכל הקרבנות נחשבים ראויים.

מאידך, הרמב"ם עצמו (הל' מעה"ק יח, יב) פסק כדברי רב

להתקבל בפנים? אמנם ניתן לבנות מזבח ולהקריב עליו את הקרבן, אך כל עוד לא נבנה – לכאורה אין להחשיב את הקרבן כ"ראוי", כי חסר מעשה הבנייה שיהפוך אותו לראוי. כך אומר רב חסדא בגמ' ביומא (סב, ב), ששעירי יום הכיפורים לפני ההגדלה מי לה' ומי לעזאזל אינם נחשבים "ראוי לפתח אהל מועד" להיות השעיר לה', כי הם מחוסרים מעשה הגדלה³. על פי זה הוסיף רבינא, שלפי ההלכה ששלמים שנשחטו כשהיכל סגור פסולים – השוחטם מחוץ לעזרה פטור, כי "מחוסר פתיחה – כמחוסר מעשה". אם פתיחת הדלתות נחשבת "מחוסר מעשה" – קל וחומר לבנין המזבח! מעתה, לא זו בלבד שהקרבת אינו ראוי לזריקת דמו והקטרת אמוריו, אלא אפילו שחיטתו אינה ראויה, שכן אסור לשחוט בשעה שהמזבח פגום (גמ' לעיל נט, א).

תוספות: רבי יוחנן חייב במקרים מסוימים בלבד

תוס' (נט, א ד"ה עד ומקבילו ביומא סג, א ד"ה שלמים), בעקבות שאלה זו, מעמידים את דברי ר' יוחנן במקרים מיוחדים: מדובר בהקטרת קטורת, שניתן לעשותה גם בלא מזבח (גמ' לעיל נט, א: "מזבח שנעקר – מקטירין קטורת במקומו")⁴, או בהקטרת מנחה, שכן רק בזבחים נאמר הדין שהם פסולים כשנפגם המזבח⁵. תירוץ אחר: ר' יוחנן מדבר על מצב שיש מזבח בנוי בעזרה, ורק אז חייבים על העלאתה בחוץ⁶. נמצא, לדעת תוס', שבאופן רגיל אין חיוב על השוחט ומעלה קרבנות בהמה בחוץ. שיטה זו מופיעה גם בספר התרומה (הל' ארץ ישראל), ובסמ"ג (לאוין שלב-שלג) בשם ר"י הזקן, ובהרחבה בתוס' רבנו אלחנן (בן ר"י הזקן) בעבודה זרה יג, ב.

תוס' מוכיחים כשיטה זו מהגמ' בעבודה זרה שם, שדנה על המקדיש בהמה בזמן הזה ומציעה לשחוט אותה כדי שלא ימעלו בה, ודוחה זאת, שיש חשש שיבוא לידי תקלה לאכול מבשרה. ההזה-אמינא תמודה: כיצד יתכן לשחוט קדשים בחוץ? רש"י (ד"ה ונשחטיה) מתרץ שמדובר בקדשי בדק הבית, שאין בהם איסור שחטי חוץ. תוס' מוכיחים

3. אם כי, למעשה חייבין עליהם כי הם ראויים לשעיר המוסף, שאינו טעון הגדלה, עיין יומא שם.
4. במקדש דוד (ס' כז, ב) העיר, שלכאורה גם הקטורת זקוקה לגחלים מן המזבח החיצון. נראה שקושיה זו מיושבת בדברי תוס' רבנו אלחנן המובאים בהערה הבאה.
5. בתוס' רבנו אלחנן בע"ז יג, ג, (מובא בכנסת הראשונים לדף נט) הסביר חילוק זה בשני אופנים: האחד, שניתן להקטיר מנחה גם בלא מזבח, כדן מזבח הקטורת שנעקר. השני, שאמנם אי אפשר להקריב מנחה בלא מזבח, אבל אין זה עיכוב מהותי, וכשם שפשוט שהשוחט קרבן בחוץ חייב גם אם באותה שעה אין סכין כלי שרת במקדש – כך גם המעלה בחוץ חייב גם אם אין באותה שעה אפשרות מעשית להקריב במקדש. רק אם ההלכה מגדירה שחטרון מזבח מהווה עיכוב לפעולות שלכאורה אינן תלויות בו, כגון שחיטה, הרי זה "אינו ראוי".
6. לא ברור מתוס' מדוע יש חיוב באופן זה למרות שלכאורה אין לנו היכל פתוח. אפשר שלדעתם דין זה נאמר בשחיטה בלבד, וחיוב העלאת קיים גם בקרבן שפטורים על שחיטתו, או שנקטו כך על הצד שחיוב הפתיחה נאמר רק בשלמים, או שבזמן שאין מקדש לא בעינין היכל פתוח, כדברי הרשב"א בשבועות טז, א. בעניין זה יש לציין לדעה שונה בראב"ד על הרי"ף (פסחים יד, ב דפי הרי"ף): "דכיון דלא חזי לשחיטת שלמים – כמו שאין בית דמי, ומחוסר בית ודאי חסרון מעשה הוא,

וכמחוסר מעשה הוי".

7. ראייתם היא מכך שהגמ' דנה על הריגת הבהמה מדין מטיל מום בקדשים, ואומרת שהאיסור קיים רק בזמן שהמקדש קיים, אזי הבהמה ראויה להקרבה, ולא בזמן החורבן. ואם בקדשי בדק הבית עסקינן – אין בהם איסור הטלת מום, ואין נפקא מינה בין זמן המקדש לחורבנו. אך עיין בהמשך התוס' בע"ז ובשאר הראשונים שם, שדחו ראייה זו.
8. עיין גם הל' מעשה הקרבנות יח, ג על בהמת חולין שהעובר שבמעיה הוא קדשי מזבח, שאסור לשחטה בחוץ ואם שחטה אינו לוקה. אבל אפשר ששם יש טעם מיוחד, והאיסור אף מדאורייתא, מפני שהוא ראוי להיות קרבן בעתיד (עיין שפת אמת תמורה יב, א ושו"ת אחיעזר י"ד ס' נ אות ח).
9. ביצה כה, ב ד"ה בכור שנפל לבור, ושו"ת רש"י ס' קפא: "הורה רבי: בכור תם בזמן הזה אין לו תקנה עד שיפול בו מום... ומי ששוחט אותו חייב כרת גמור משום שוחט קדשים בחוץ". בשו"ת מהר"י ברוגא (ס' רמה) הוכיח כשיטה זו מדברי רב אשי (בכורות לו, ב), שגם החשוד על גזל הכהן באכילת בכור בעל מום – אינו חשוד לשחוט בכור תמים בזמן הזה, ופירש רש"י (ד"ה הכי השתא) שהשחיטה היא איסור כרת ואילו הגזל לאו בעלמא. יש לדחות את הראיה מעצם הגמ', כי יש לומר שאיסור השחיטה נחשב בעיני הציבור כחמור יותר.

ההבדל מבחינה מעשית: פתיחת הדלתות איננה מסורה ביד כל אדם, אלא בידי הממונים על כך, והשוחרט מחוץ לעזרה בשעה שהן סגורות – אין בידו לפותחן. לעומת זאת יכול כל אדם לבנות מזבח במקום העזרה (מזבח של במה, ללא כל פרטי הלכות מזבח של מקדש, ראה דבריו בהרחבה) ולהקריב עליו. ראה גם כעין זה בקדשי דוד (זבחים נט,א), ונראה מדבריו שבניית המזבח איננה "מחוסר מעשה" שכן מצוה לבנותו, מה שאין כן פתיחת הדלתות, שבשעה שהן סגורות אין מצוה לפותחן.

ג. הרדב"ז סתר את השאלה מעיקרה, וחידש חידוש גדול, שאמנם כאשר המזבח קיים אסור להקטיר עליו כשהוא פגום, אבל כאשר אין מזבח כלל – מותר להקטיר על מקומו, והדברים תמוהים¹³.

סיכום

נחלקו אמוראים האם המעלה קרבן מחוץ למקדש בשעת חורבנו חייב או פטור. לדעת רש"י ותוספות, מחלוקתם עוסקת בשאלה האם בכלל קיים איסור במות, ולדעת ריש לקיש הדבר מותר. לעומת זאת הרמב"ם סובר שמחלוקתם עוסקת בשאלה האם הקרבן שמחוץ למקדש נחשב "ראוי לפתח אהל מועד". לשיטה זו נראה שהכל מודים שהדבר אסור, על כל פנים מדרבנן.

שיטת תוספות שרבי יוחנן מחייב רק כשיש מזבח בנוי, או בדברים שאינם טעונים מזבח, כגון קטורת, או גם מנחה, אבל הקרבנות הטעונים מזבח הם "מחוסר מעשה" ואינם ראויים להקרבה כשאין מזבח בפניהם. גם לדעת תוס', השחיטה אסורה מדרבנן (ליקוטי הלכות). אולם הרמב"ם, להבנת רוב האחרונים, מחייב על שחיטה והעלאה גם בהעדר מזבח, וכך דעת רש"י ועוד ראשונים. ההסבר המקובל לדעתו הוא שהקרבנות בזמן הזה אינם "מחוסרי מעשה", כי המעשה הנדרש – בניית מזבח – איננו פסול מהותי בהקרבנות, או שזהו דבר שניתן לתקנו.

של שלמים הוא, הואיל ובהן נאמר - הוי כמעשה בגופן".

12. עוד כתב במקדש דוד, שלגבי הזריקה הקרבנות נחשבים ראויים לאהל מועד גם ללא מזבח, משום שמתן דם בקדש הקדשים בין הבדים יכול להעשות בלא ארון, מעצם קדושת המקום (כפי שהיה בבית שני), ומכיוון שכך, הרי כל קרבן שיכניסנו לקדש הקדשים ויתן ממנו שם – אם עלה למזבח לא ירד, כדון הניתנים בחוץ שנתנם בפנים (פד,א), ודינו כ"פסולו בקודש", שחייבין עליו בחוץ (גמ' קט,א).

יש להעיר על תירוצו, שמצינו מחלוקת בין רש"י לרמב"ם בשאלה האם הדין שקרבן שהיה פסולו בקודש חייבין עליו בחוץ נובע מכך שאם עלה לא ירד או שאין הדברים תלויים זה בזה (ראה לעיל מערכה קצח הערה 15). לשיטת רש"י, לפיה הדבר תלוי בכך שהקרבן עדיין ראוי להיקרב אם יעלה למזבח, מסתבר שתירוצו של המקדש דוד אינו מספיק, שכן כאשר אין מזבח כלל הרי אינו ראוי להיות מוקטר, ומה בכך שאם עלה לא ירד?

13. הרדב"ז מסתמך על הגמ' (נט,א): "מזבח שנעקר – מקטירין קטורת במקומו", אבל מפורש שם שדין זה נאמר בהקטרה בלבד ולא במתן הדמים, ואם כן עדיין הקרבנות אינם ראויים להקרבה. ועוד, שלשיטת הרמב"ם עצמו נראה שדין מזבח שנעקר נאמר אך ורק בקטורת, ולא בהקטרת קרבנות אחרים (ראה לעיל מערכה קלו).

חסדא: "השוחרט שלמים בחוץ קודם שיפתחו דלתות ההיכל – פטור, שהרי הן מחוסרים מעשה ואחר כך יהיו ראויין ליקרב לפני השם כמו שביארנו". מדוע, אפוא, החשיב הרמב"ם את הקרבנות בזמן הזה כראויים להתקבל בפנים ולא כ"מחוסר מעשה"? כמה דרכים נאמרו באחרונים ביישוב קושיה זו:

א. יש שנדחקו להעמיד את דברי הרמב"ם על השוחרט בזמן הזה במקרה שיש מזבח בפנים, כפי שהעמידו תוס' את דברי ר' יוחנן¹⁰.

ב. חסרונו של המזבח איננו בגדר "מחוסר מעשה", כי ניתן לבנותו ולהקריב את הקרבן. מה ההבדל בין זה לבין השוחרט כשדלתות ההיכל סגורות, הנחשב "מחוסר מעשה"? על כך השיב במקדש דוד (סי' כז,ב), שהפסול בשחיטה כשההיכל סגור נאמר בשלמים בלבד, ולא בשאר הקרבנות (הל' מעשה הקרבנות ה,ה), ועיין 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה קמז). ומכיוון שזהו פסול המיוחד להם – הרי זה "מחוסר מעשה", כי המעשה נדרש רק בקרבן זה, וזהו "מחוסר מעשה בגופו"¹¹. לעומת זאת חסרון המזבח הוא דין כללי בקרבנות, ומכיוון שאינו מיוחד לקרבן מסוים – איננו "מחוסר מעשה בגופו". ותוס', שדימו חסרון מזבח להיכל סגור, הולכים לשיטתם (סא,א ד"ה קודם) שכל הקרבנות פסולים כשההיכל סגור¹².

חילוק דומה כתב בקרן אורה (נט,א): כאשר המזבח פגום, או חסר לגמרי – הפסול איננו בשחיטה עצמה, אלא שהקרבן דחוי בגלל שאי אפשר להקריבו כעת (ראה לעיל מערכה קלה, על הצדדים השונים בפירוש הסוגיה שם), ומכיוון שמעשה השחיטה עצמו ראוי – הרי זה "ראוי לפתח אהל מועד". לעומת זאת שחיטה כשההיכל סגור היא פסול בשחיטה עצמה, ומכיוון שפעולה זו איננה ראויה כעת בפנים – פטור עליה בחוץ.

בספר 'שיעורי האדר' (זבחים שיעור כו) הסביר את טעם

10. שיח יצחק יומא סג,א, זבחי אפרים זבחים נט,א; וכבר העירו מחברים שונים על הדוחק הרב בביאור זה, עיין למשל בשו"ת הסבא קדישא (לרבי שלמה אלפנדר) ח"ב סי' לא.

במשנה למלך פירש ש"שחט... והעלה" פירושו שחייב רק אם שחט וגם העלה, ולא בשחיטה גרידא, ונראה מדבריו שבה מיושבת קושיית תוס' שהזכיר לפני כן. לא ברור מה הרויח בזה: הרי גם בהעלאה בעיני מזבח, ובהעדו הקרבן "מחוסר מעשה"! ושמה כוונתו כ"ל, להעמיד את הרמב"ם במקרה שיש מזבח בנוי בעזרה, ובכל זאת פטור על השחיטה משום שבעיני היכל פתוח, וממילא משמע שבעיני היכל, אבל ההעלאה איננה זקוקה להיכל ולכן חייבים עליה. אך הדברים מוקשים (כפי שהעיר ב'תורת הקודש' ח"א סי' יד אות א): הרי לדעת הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יח,ג) כל קרבן שאין חייבים על שחיטתו – גם אין חייבים על העלתו! (וראה לעיל הערה 6, שאולי תוס' חולקים בדבר). ועוד, שמפורש ברמב"ם (הל' בכורות ו,ב) שהשוחרט מעשר בהמה בזמן הזה בחוץ חייב כרת (וכן שם ביח לגבי בכור, ומשמע שמדובר אף בזמן הזה). עוד יש להעיר, שברמב"ם נראה שהדין שבעיני היכל פתוח נאמר בשלמים בלבד (ראה להלן), ואם כן אין יסוד לחלק בדעתו בין שחיטה להעלאה (וראה ביאור אחר למל"מ בלבוש מרדכי זבחים סי' יב, על פי מה שביאר שם ש"מחוסר מעשה" פטור רק בשחיטה ולא בהעלאה).

11. כך הסביר רש"י (יומא סב,ב ד"ה הא דאמר שמואל): "ואע"ג דלאו מעשה בגופן